

ALFÖLDY JENŐ

A lelkiismeret szava

KÉT KÖLTŐ A SZÜLÖTTE VÁROSBÓL.
APOR ELEMÉR ÉS KÁLNOKY LÁSZLÓ SZELLEMI KAPCSOLATÁRÓL

Néhány évvel halála előtt Kálnoky László több ülésben magnószalagra mondta életrajzát Kabdebó Lórántnak; az irodalomtörténész a Petőfi Irodalmi Múzeum megbízásából ke-
reste föl a költőt.* Kálnoky másokkal együtt földézte ifjúkori irodalmi támogatója, a nála
öt évvel idősebb pályatárs, Apor Elemér alakját. Ő a költő diákkorában az *Egri Népújság*,
illetve az *Eger* című lap szerkesztője volt, s azzal is egyengette pártfoglaltjának útját, hogy
néhány versét megjelentette a városi sajtóban. Kálnoky így nyilatkozott diákéveinek leg-
fontosabb mentoráról: „Apor Elemér [...] az egyedüli ember, aki első kötetem összeállításánál segítségemre volt, akivel meg lehetett beszélni a problémákat, s aki tanácsokat adott.
[...] Még most, mikor az összegyűjtött verseim számára kijavítottam néhány olyan verse-
met, melyek *Az árnyak kertjében* megjelentek, de a *Letépett álarcokba* nem vettem föl,
mert gyengék, még akkor is eszembe jutott, hogy Elemér erre vagy arra a sorra azt mondta,
hogy nem jó, és én ezt annak idején be is láttam, de nem tudtam kijavítani, s még a het-
venes évek végén is volt olyan sor, amelyet az ő hajdani tanácsa alapján javítottam ki.”

A két költő útja az 1939-es *Árnyak kertje* című kötet megjelenését követően hosszú
időre elkanyarodott egymástól. Visszaemlékezésében Kálnoky hosszú éveket, évtizedeket
ugrik át: „...amikor második kötetem megjelent, már rég Budapesten voltam, ő Egerben
rekedt, s akkor már nem volt vele ilyen tanácsadói kapcsolat, nem is szorultam rá, ak-
kor már előbbre voltam a pályán, mint ő.” Kálnoky második kötete, a *Lázás csillagon* csak
1957-ben látott napvilágot, tizennyolc évvel első könyve után. Apor Elemér pedig a világ-
háború behívott katonájaként fogságba esett, és újságírói pályáját hazatérése után sem
folytathatta. Oszályidegen, azaz polgári szellemű tollforgatóként letartóztatták, és ha-
sonlóképpen jártak el vele, mint Kálnoky apjával, Eger 1944-ben nyugállományba vonult
polgármesterével. Kálnoky István azért mondott le rangjáról ebben a vészterhes eszten-
dőben, mert nem volt hajlandó kiragasztatni a város falaira azokat a plakátokat, amelyek
„felkoncolással” fenyegették a fegyveres szolgálat megtagadóit, a bujkáló üldözötteket és
rejtegetőiket. Rákosiék ezt nem méltányolták, antifasiszta szövetséges helyett a polgárt és
az ellenséget látták benne, s két évig rabságában tartották az egri vár börtönében. Az idős
ember megvakulva került ki a kazamatákból, s a súlyos megpróbáltatásokba rövidesen
belehalt. Költőfia így idézte föl alakját 1953-as *Jegyzetek a pokolban* című versében:

* A költő hangszalagon rögzített vallomása rövidített és szerkesztett változata a *Menekülő szív. Kálnoky László emlékezete* című könyvben olvasható. Nap Kiadó, 2000. Sorozatszerkesztő Domokos Máttyás, összeállította Alföldy Jenő.

„...mintha holt apám beszélne / hűdések szájjal: »Eltemettek élve!« / Kiásták. Sorvadt arcán ott a vád”.

Könnyen így járhatott volna Apor Elemér is. Őt azzal a koholt váddal tartóztatták le, hogy a nyilas sajtónak dolgozott. Ez azért is képtelenség, mert a politikától tartózkodó Apor Elemér katonai szolgálatát teljesítette, amikor az ő szerkesztésében még szolid szemléletű egri lap a távollétében a szélsőjobb felé tolódott. Ekkor még fiatal volt, s remek testi adottságokkal, erős szervezettel és türelmes lélekkel ajándékozták meg az istenek. Így viszonylag szerencsésen átvészelte a börtönéveket, akárcsak előzőleg a háború és a hadifogság viszontagságait, s később a segédmunkások és könyvelők sorsában osztozva sem tartotta magát elveszett embernek. 1956 őszén neki is megadatott az a tizenkét nap, amelyben ismét terveket szőhetett a szabad világról. Ezt újabb állástalansággal és öregségig tartó költői mellőzéssel viszonozták azok, akiknek útjában voltak legfontosabb tulajdonságai, a hit, a hűség és a hazaszeretet. Sorsa minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy kis terjedelmű – bár értékekben korántsem szűkölködő – életművet hagyott az utókorra.

Apor Elemér megbecsülendő kutatásokat végzett Eger múltjáról – erről tanúskodik *Kisváros a felhők fölött* című cikkgyűjteménye. Egykori dokumentumokra támaszkodva elevenítette föl ezekben az írásaiban a városhoz kapcsolódó történelmi mondákat, a híresegekhez fűződő regéket és anekdotákat. Írói képességeiről győz meg *A csoda avagy A hangok története* című „lírai tanulmánya” is, amelyben ősi eredetű szavaink hangtani elemeit vizsgálta meg az anyanyelvétől megihletett költő módján, de a történelmi nyelvtudomány szempontjait is tiszteletben tartva. Regényt is írt – olvasmányosan dolgozta fel Eger legendás hőséneket, Dobó István várkapitánynak az életét. Szellemi hagyatékának legfontosabb értékei minden bizonnyal a versek – nyolcvankilencedik évét töltötte be Apor Elemér, amikor *Pont a semmi falán* címmel kiadták összegyűjtött verseit. Tudomásom szerint ez mindösszesen a harmadik verseskönyve.

Minden műfaj közül a verset tartotta legfontosabbnak, hiszen ez fejezi ki leghívebben a létnek azon tartományait, amelyekről mindig rajongva szólt: a szerelmet és a hitet, ami panteista természeteszemléletében is kifejeződik. Nyolcvanegy éves korában megjelent második kötetének ezt a címet adta: *Mindenütt téged kerestelek*. Szerelmes vallomásnak vagy imádságos versnek is vélhetnénk e szavakat. Azok is, de valójában ars poetica ez, hiszen így végződik a mű, ahonnét a gondolat származik: „[...] és mindenütt / téged fenn és lenn és mindenütt / téged, téged / téged kerestelek / gyötröm és gyönyörűségem / mindenség szívverése / vers”.

Apor Elemér költeményei közt igazi gyöngyszemek is találhatók. Nekem különösen becsesek a természetélményeiről írt versei, amelyek olykor a régi sárospataki költő, Vályi Nagy Ferenc műveit idézik emlékezetembe, például az *Óda egy vízcseppehez*. (Vályi Nagynak van egy verse a vízcseppepről, amely ugyancsak óda a parányi dolgok világáról.) Máskor mintha Áprily Lajossal kelne versenyre a természetben gyönyörködő ember élményével, egyszersmind a dallamok és ritmusok bravúrjaival – főként az *Ének a csúcsról* című versére gondolok, de a magasságélmény egyéb, konkrét és jelképes kifejezéseire is. Jellemző rá az anyagtalán dolgok érzékelése, a szél, a levegő, a pára, a fény megjelenítése.

Egyik legragyogóbb művére Kálnoky László hívta föl a figyelmet, amikor hajlott korában végre versben is, prózában is alkalma nyílt viszonozni egykori pártolójának, Apor

Elemérnek hozzá való jóakarátát. „[...] Az a verse, amelyet 75. születés napján sikerült az Élet és Irodalomban közölnöm, nagyon szép vers. Ilyen verset csak jó, nagyon jó költő tud írni.” Az *Isten bárányairól* van szó. Egy régi zsolnárt idéz, az kezdődik így: „Isten Báránnya, / Ki elveszed a világ bűneit”. Ugyanazért folyamodik a költő éneke is, mint a zsolnárt: a megváltásért. Apor Elemér azonban nem a halálon túli, hanem a *földi megváltásért* fogott tollat. A *kenyér* magasztos fogalmát visszahozta a földi létbe, s az éhesek jóllaktatásáért fohászzkodott. A megszentelt fogalmat így sem fosztotta meg rangjától. Hatalmas művelődéstörténeti hagyatékhoz tette hozzá a maga egyszeri, emberséges mondandóját. Krisztus csodálatos kenyérszétosztásától, a Lukács evangéliumában található szombatnapi kalásztépéstől és a Miatyánk „mindennapi kenyerétől” Arany János *Családi körének* „madárlátta kenyereig” és Rimbaud *A meghökkentek* című verséig, Ady „Éhe kenyérnek” szimbólumáig s azon is túl terjed a skála. A zsolnárt fogalomkörében tartja a kemencében sült kenyerek és az egymáshoz bújó bárányok hasonlóságán alapuló metaforáját. Így szólaltatja meg a jámbor pékmestert: „Ti vagytok az isten bárányai, / kik elveszitek a világ / legnagyobb bűnét, / az éhséget”. A vers ajánlása „s. j. sütőmester emlékezetére” szól. Swéda pékmester mellesleg Apor Elemér apósa volt – a jó csengésű nevet érdemes megjegyezni Eger történetéből.

Kálnoky így méltatta önéletrajzi vallomásában a verset: a mű „[...] hatalmas távlatot nyit, mikor a pék az egész világ éhezőit jóllakadni szeretné egy kemencényi kenyérral, amit megsütött. Majdnem szentségtörés, amit mondok, de hasonlít ahhoz, amikor József Attila azt írja a Mamáról, hogy »szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében«, és így kozmikus méreteket nyer a Mama alakja. [...] Ez a vers is olyan, amely az utolsó soraiban nagy távlatot kap, világtávlatot. Valami hasonlót csinált meg, szerényebb tehetséggel, mint amit József Attila lángeszűen végbevitt”. Apor Elemérnek e szép verse nélkül talán nem született volna meg Kálnoky László *Adósság* című verse. Az *Isten bárányai* lelkesítette a nyolcvanas évek elején Kálnokyt arra, hogy versben köszöntse régi barátját.

Megemlíteném, hogy Kálnokynak is van költeménye, amelyik a kenyeret szakralizálja. Az *Egy magánzó emlékiratai* satirikus ciklusában másokkal együtt földidézte gyerekkori múltjából Eger egyik jellegzetes figuráját, egy távoli pap-rokonát, *Eretnek a századfordulón* címmel. Kisiskolásként látta a különc egyházi embert, amint furcsa szertartásként gyakorolta a könyörületesség erényét a város kóbor kutyáin: „Áll az út közepén a kis, töpörödött, öreg pap. / Hat-nyolc kutya ugrálja körül [...] A magasba tartott kenyérszelet körül a napkorong / mintha színarany monstrancia lenne. [...] K. Ákos ajka mormol valamit, / talán latin szavakat, mielőtt a kenyeret szétosztaná / a szegény, éhező, négy lábú teremtmények között”. A költő humorérzékének ez az eretnecség színében tűnt föl utólag, hiszen az idős plébános olyan lényeket részesített a szentségben, amelyeknek a keresztény felfogás szerint nincsen halhatatlan lelkük, de ő mégsem akarta megtagadni tőlük a szentséges szolgáltatást.

Volna még mondanivalóm Kálnoky László és Apor Elemér emberi és költői alkatának nagy-nagy eltéréseiről és ugyanakkor egy korántsem keskeny sávban megmutatkozó rokonságról. Kiemelném, hogy versváltásukban Apor Eleméré volt az utolsó szó: a sors úgy hozta, hogy neki, az idősebbnek jutott a búcsúzó vers megírásának szerepe Kálnoky László halálakor. A *megírhatatlan* című sirató lírai elmélkedés arról a látszólag banális, valójában nagyon is elgondolkoztató tényről, hogy a költőknek nem adatik meg a legnagyobb

tapasztalat, a halál versbe foglalása: „micsoda téma / de – megírhatatlan” – írta szomorú resignációval Apor Elemér, a szomorúságba egy csipetnyit belevegyítve abból az önironikus félmosolyból, ami Kálnokyra oly nagyon jellemző volt. Hiszen ő játszott filozofikusan a látszólag banális igazságokkal is – például olyasmivel, hogy senki sem írhat verset a saját haláláról, de ha írhatna, akkor is minek tenné már, hiszen holtában úgysem élvezhetné sikerét. Úgy tetszik, nem csupán a dolgok fonákját mindig meglátó, mindenben kétkedő, csupa ironia, és olykor vitriolosan satirikus, műfordításokon edzett Kálnoky tudott egész lelkével ráhangolódni Apor Elemér költői egyéniségére, hanem a hívő és rajongó, nehéz sorsában is mindig reménykedő, a teremtés csodáin vallásosan csüggő Apor Elemér is képes volt megzengetni Kálnoky húrjait.

Kálnoky *Adósság* című versének legfőbb érdekessége – nekem legalábbis – a két sors mérlege és a kettejük művészsorsához fűződő, különös életfilozófia. Tartozásról vall, amely enyhe, de feloldhatatlan szorongással tölti el a költőt a kései törlesztés közben is. Arról elmélkedik, hogy az idő „úgyis egybemossa a kudarcot és a sikert”, mármint Apor Elemér sikerének elmaradását és a Kálnoky életében, ha csak öregkorában is, de kétségtelenül megérkezett elismerést. Így szólal meg Kálnoky lelkiismerete: „[...] mintha tiltott cselet követtem volna el, / nem szűnik a lelki furdalás. / Mintha leszüreteltem volna / a más gyümölcsét titokban. / Mintha olyasmi volna birtokomban, / aminek a fele vagy harmada igazság szerint / téged illetett volna meg, nem engem.”

Ha ez jókora „költői túlzás”, akkor – érzésem szerint – azért beszél így Kálnoky, mert ő is ízlelte a hallgatás keserű, hosszú nyúlt éveit. S amikor helyzete kedvezőbbre fordult, nem volt nehéz elképzelnie, milyen lehet a teljes elszigeteltség és visszhangtalanság. Versében a szenvedés mély ismerete bújik meg, amely megduplázva hitelesíti azt a lelki jelenléteget, amelyet a lélektan *empátiának* – együttérzésnek, érzelmi azonosulásnak – nevez.

